

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 329.055.2–028.81(477)

**ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ ПРАВОГО РАДИКАЛІЗМУ
В УКРАЇНІ****PROSPECTS OF FUNCTIONING OF
SUBJECTS OF RIGHT RADICALISM
IN UKRAINE****Васильчук Є. О.,**доктор політичних наук, доцент
Черкаського державного бізнес-коледжу
(Україна, Черкаси)e-mail: vasilchuk220384@gmail.com;
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7119-5971>**Vasylychuk E. O.,**doctor of Political Sciences, Assistant
professor, Cherkassy state business-college,
(Ukraine, Cherkassy)e-mail: vasilchuk220384@gmail.com;
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7119-5971>

Проаналізовано перспективи функціонування суб'єктів правого радикалізму в Україні. Зазначено, що критичне осмислення суперечливої ідейної та соціальної природи вітчизняного ультраправого політичного дискурсу було й лишається актуальним для публічної політики та громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: правий радикалізм, ідеологія, націоналізм, деструктивна активність.

Prospects for the functioning of the subjects of right-wing radicalism in Ukraine are analyzed. It is noted that a critical understanding of the contradictory ideological and social nature of the domestic far-right political discourse has been and remains relevant for public policy and civil society in Ukraine.

Keywords: right radicalism, ideology, nationalism, destructive activity.

Постановка проблеми. Події останніх років доводять, що зростання популярності праворадикальних ідей і базованих на них соціально-політичних практик стало важливим трендом суспільного життя в Україні. Суб'єкти правого радикалізму, тривалий час перебуваючи в маргінальному становищі, в умовах перманентної соціально-економічної кризи, політичної нестабільності, невизначеності духовно-куль-

турних ідеалів, поступово «легалізували» свій статус у масовій свідомості, інституційно посилили свою присутність у політичному просторі та виявляють здатність до суттєвого розширення власної соціальної бази і взаємодії з іншими, більш респектабельними політичними силами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою функціонування суб'єктів правого радикалізму в Україні тривалий час займаються такі автори, як Е. Андрющенко [1], В. Бакальчук [2], С. Вишинський [3-5], В. Головка [6], М. Кравченко [7], В. Лихачов [9-10], А. Шеховцов [14], А. Умланд [15-16] та ін. Проте зазначені автори лише фрагментарно висвітлюють перспективи подальшої діяльності правих радикалів, що й визначає актуальність пропонованої статті.

Метою статті є аналіз перспектив функціонування суб'єктів правого радикалізму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Український правий радикалізм у всьому різноманітті своїх виявів у реальному житті тривалий час залишався «периферійною» темою політологічних досліджень. Через це й досі повною мірою лишаються не з'ясованими ідеологічний зміст, форми та методи діяльності його суб'єктів, потенційні ризики і загрози для громадської та, ширше, національної, безпеки, які надходять із боку окремих ультраправих сил. Невизначеною є й сама дефініція правого радикалізму, а його оцінки в межах сформованої вітчизняної політичної культури здебільшого не мають науково об'єктивного характеру, натомість містять «журналістське», суб'єктивне, експресивно-емоційне сприйняття, яке коливається від фіксації ультраправих як маргінального явища до концентрації уваги виключно на «сенсаційних», резонансних, гучних проведених праворадикальними силами акціях, що супроводжувалися виявами насильства, демонстрацією табуованої або візуально наближеної до неї символіки, стилістики й естетики.

Така необгрунтована звууженість дослідницької уваги та «конспірологічні» спроби інтерпретації проблеми правого радикалізму в сучасному українському суспільстві не дають змоги відстежити і зафіксувати найбільш значущі аспекти ідейно-політичної еволюції ультраправих політичних сил, їхньої інституційної трансформації з нечисленної епатажної субкультури до масових політичних органі-

зацій, установити мотиви і шляхи інтеграції праворадикальних партій та рухів до політичної системи нашої держави.

Посилення кризових явищ у різних сферах суспільного життя і невпевненість у своєму майбутньому актуалізують зацікавленість маргінальних прошарків населення різноманітними версіями праворадикальної ідеології. Ультраправі теоретики надмірно не обтяжують себе ревізією теоретичних засад своїх ідейно-політичних доктрин, але активно експлуатують архаїчну ідейну спадщину «класиків», використовують у своїй ідеологічній діяльності раніше напрацьовані кліше і трафарети.

Проте подекуди спостерігаються й деякі ідеологічні «новації». Побудова «національної соборної держави» визнається в пафосі сучасних ультраправих теоретиків лише проміжною метою діяльності. Натомість досить активно мусується ідея глобального цивілізаційного і геополітичного проекту «Білої Європи», або «Білої Євразії», побудованої на принципах імперськості, соціал-націоналізму та расової сегрегації.

Аналіз ідеологічних доктрин різних праворадикальних течій показує, що попри їхню екзотичність та незвичність для буденного сприйняття у колективних міфологізованих ідейно-політичних уявленнях праворадикальних активістів спостерігаються стереотипні ідеологічно марковані ознаки, базовані на примітивних деструктивних соціально-політичних ідеях і фобіях у їхньому тісному зв'язку зі слабо камуфльованими положеннями «расової теорії». Через це дослідниками феномена правого радикалізму констатується консервація в ідеології й тактиці ультраправих сил неофашистських елементів. Гіперболізоване значення, яке надається антропологічним відмінностям представників різних націй та народів, є характерною ознакою ідеологічних праворадикальних доктрин. Цілоком закономірно, що з таких уявлень випливають політичні вимоги щодо обмеження статусу іммігрантів, окремих національних меншин і релігійних громад, їхньої примусової депортації або співіснування з ними в умовах сегрегованого суспільства. Зазвичай ці ідейні «конвульсії» рясно супроводжуються використанням дефініцій «біологічного» або «культурного» расизму. Іншими словами, магістральні напрямки подальшого розвитку України не є принципово важливими для правих радикалів, на відміну від потреби легітимізувати реперні точки власних ідеологічних доктрин. Попри невтішні прогнози й аналітичні доповіді щодо подальшого погіршення економічної ситуації в Україні ультраправі, як випливає з їхніх програмних заяв та ідеологічних настанов, задля утвердження власних ідейних поглядів фактично лишують поза увагою нагальні проблеми деіндустріалізації України, від'ємної демографії та по-

ступового перетворення з високорозвиненої держави на країну, у якій домінують архаїчні, нежиттєздатні квазіцінності.

Такі крикливі, неприємно-різкі постулати, поєднані зі зведеними в абсолют ідеями військової субординації, авторитарності й антидемократизму, використовуються крайніми правими при конструюванні колективного образу «підступного ворога», що наділяється найбільш негативними соціальними і політичними рисами і на якого вони спрямовують свою агресію.

Іншим вагомим компонентом праворадикальних доктрин є конспірологічна ідея «фортеці», або «цитаделі в облозі». Українська державність в уявленні ультраправих є об'єктом «змови ворогів», а тому перебуває «в оточенні» з усіх боків. Така мобілізаційна ідеологема передбачає згуртування «елітарних» прошарків суспільства, до яких відносять себе праві радикали, задля протидії «шкідливим» іноетнічним або культурно-цивілізаційним впливам, перешкоджанню діяльності «підривних сил», наявних усередині країни. Ці обставини, на думку праворадикальних теоретиків, є цілком достатніми для надання переваги насильницьким «акціям прямої дії» над цивілізованими формами і методами політичної боротьби.

У праворадикальній еклектиці ідей, міфів, політичних настанов та квазіфілософських «концепцій» виразно виокремлюються й такі ключові ідеологічні аспекти:

- ототожнення націоналізму і патріотизму, з якого випливає пріоритет екзальтованих національних (а точніше – націоналістичних) інтересів над особистими, груповими і державними;

- опора на історично сформовані звичаї, що передбачає антитезу непорушних правил традиційної моральності щодо сучасної «матеріалістичної аморальності»;

- переважання біологічних конструктів ідеології над культурно-цивілізаційними;

- надмірний релігійно-містичний ірраціоналізм та суб'єктивний ідеалізм, відкидання об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, заперечення або скептичне ставлення до окремих досягнень науки;

- апологія ідей елітарності, соціальної та расової нерівності на протигагу егалітаризму.

Програматика і публічна риторика праворадикальних активістів за своєю сутністю є вкрай популістськими та тяжіють до свідомого спрощення важливих суспільних проблем. Серцевиною сучасного праворадикального соціал-популізму є ідея «маленької людини», яка потерпає від різноманітних зловживань із боку «корумпованої політичної еліти». Через трансляцію примітивних гасел, інколи ксенофобського змісту, і пропозицію простих рецептів розв'язання найболючіших нагальних соціальних питань праві радикали намагають-

ся просувати свою ідеологію в суспільстві й у подальшому зміцнювати своє становище в політичному житті країни.

Надмірна активність ультраправих протягом останнього часу змушує стверджувати про появу ще однієї тривожної тенденції в суспільному житті України. Наростання стійкої ксенофобії й агресивного націоналізму знаходить свій вияв у хвилі протиправних учинків, зокрема, убивствах, скоєних на ґрунті національної ненависті. Особливу насторогу ці ексцеси викликають через свою фактичну безкарність та неспроможність правоохоронних органів припинити брутальне свавілля і насильство з боку правих радикалів.

Попри заспокійливі прогнози деяких політичних оглядачів, експертів і аналітиків (згадаймо для прикладу А. Умланд, А. Шевцов, В. Лихачова та деяких інших) щодо політичної неспроможності праворадикальних сил здобути владу в нашій країні шляхом виборів, «чорний інтернаціонал» українських ультраправих демонструє високий рівень організованості та згуртованості. Ці якості поряд із воєнізованою підготовкою активістів, розгалуженою мережею навчально-тренувальних таборів, наявністю зброї і готовністю її застосувати значною мірою компенсують їхні низькі електоральні показники.

Політичні амбіції ультраправих харизматичних лідерів уже давно перетнули межі недосяжних абстрактних ідеалів. Для праворадикальних активістів мотивацією для участі в політичній діяльності є приход до влади й отримання відповідних благ. Їхня офіційна риторика стає значно жорсткішою і недемократичною, а удавано безкомпромісна політична позиція, посилена ультрапатріотичною парамілітарною демагогією, знаходить підтримку в найбільш знедоленій частині населення, особливо молоді.

Висновки. Актуальність цієї публікації зумовлена, перш за все, фактичною відсутністю комплексних спеціалізованих досліджень проблематики правого радикалізму в Україні. Наукова і практична значущість цього дослідження полягає в розкритті сутності та генези українського правого радикалізму, особливостей різноманітних модифікацій праворадикальних ідеологій, установленні динаміки розвитку ультраправих угруповань, виявленні потенційних ризиків і загроз із їхнього боку для безпеки українського суспільства та держави, конституційних прав і свобод громадян. Розроблення вищенаведених питань у подальшому надасть змогу зафіксувати й специфічний характер взаємозв'язків та взаємовпливів, які виникають між політизованими інтелектуальними спільнотами, традиційними респектабельними партіями і маргінальними праворадикальними угрупованнями.

Критичне осмислення суперечливої ідейної та соціальної природи вітчизняного ульт-

траправого політичного дискурсу було й лишається актуальним для публічної політики та громадянського суспільства в Україні. В умовах значного посилення деструктивної активності правих радикалів нагальними є завдання щодо неухильного дотримання принципу «нульової толерантності» до діяльності ультраправих угруповань, створення стійкого несприятливого для них інституційного клімату й ostracizmu з боку інститутів громадянського суспільства.

Такі заходи в поєднанні з правоохоронними можливостями держави мають сприяти деескалації вуличного і політично мотивованого насильства та формуванню соціальної атмосфери з толерантним ставленням до різних думок, етнічних, мовних і релігійних відмінностей.

Перспективами подальших досліджень є розкриття особливостей ідеологічних доктрин сучасних парамілітарних об'єднань правих радикалів в Україні.

Список використаних джерел

1. Андрущенко Е. С. 'Українські праворадикальні організації у контексті суспільно-політичних процесів (кінець 1980-х – 2015 рр.)', дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01, Запоріжжя, 2015, 284 с.
2. Бакальчук В. О. 2011. 'Сучасні тенденції розвитку правого радикалізму в українському суспільстві', Стратегічні пріоритети, № 3 (20), С. 39–44.
3. Вишинський С. 'Обличчя націоналізму: «Правий сектор»'. URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6978.html>.
4. Вишинський С. 'Обличчя націоналізму: «припартійні» праві». URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6988.html>
5. Вишинський С. 'Обличчя націоналізму: «припартійні» праві». URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6988.html>.
6. Головка В. 2010. 'Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави', Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр., Вип. 19 (2), С. 248–276.
7. Кравченко М. С. 'Діяльність українських націоналістичних політичних рухів кінця 1980-х – початку 2000-х рр. у мемуарних джерелах' автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни», К., 2017, 17 с.
8. Лернатович В. Б. 1997. «Правий» радикалізм і національна ідея (на матеріалах української і російської праворадикальної преси 1989–1996 років)', дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.03, 182 с.
9. Лихачев В. 2014. «Правый сектор» и другие: национал-радикалы и украинский политический кризис конца 2013 – начала 2014 года', Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры, Т. 11, № 2(22), С. 75–116.
10. Лихачев В. 2016. 'Правые радикалы по обе стороны российско-украинского конфликта', Russie Nei Visions, № 95, 34 с.
11. Betz H.-G. 1994. 'Radical right-wing populism in Western Europe', New York: St Martin's Press, 200 p.

12. Carter E. 2005. 'The extreme right in Western Europe: success or failure?', Manchester: Manchester University Press and New York: Palgrave, 271 p.
13. Kitschelt H. 1995. 'The radical right in Western Europe: a comparative analysis', Ann Arbor: University of Michigan Press, 332 p.
14. Shekhovtsov A. 2013. 'Provoking the Euro-aidan. URL: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/anton-shekhovtsov/provoking-euromaidan>.
15. Umland A. 1997. 'The Post-Soviet Russian Extreme Right', Problems of Post-Communism, Vol. 44, №4, P.53–61.
16. Umland A. 2005. 'Concepts of Fascism in Contemporary Russia and the West', Political Studies Review, Vol.3, №1, P. 34–49.

Referenses

1. Andriushchenko E. S. 'Ukrainski pravoradykalni orhanizatsii u konteksti suspilno-politychnykh protsesiv (kinets 1980-kh – 2015 rr.), dys. ... kand. ist. nauk: spets. 07.00.01, Zaporizhzhia, 2015, 284 s.
2. Bakalchuk V. O. 2011. 'Suchasni tendentsii rozvytku pravoho radykalizmu v ukrainskomu suspilstvi, Stratehichni priorityty, № 3 (20), S. 39–44.
3. Vyshynskiy S. 'Oblychchia natsionalizmu: «Pravyi sektor». URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6978.html>.
4. Vyshynskiy S. 'Oblychchia natsionalizmu: «prypartiini» pravi». URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6988.html>
5. Vyshynskiy S. 'Oblychchia natsionalizmu: «prypartiini» pravi». URL: <http://s-vyshynsky.vkursi.com/6988.html>.
6. Holovko V. 2010. 'Ekstremizm ta radykalizm v Ukraini: osoblyvosti formuvannia, osnovni napriamy, formy protydii z boku derzhavy, Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvid. zb. nauk. pr., Vyp. 19 (2), S. 248–276.
7. Kravchenko M. S. 'Diiialnist ukrainskykh natsionalistychnykh politychnykh rukhiv kintsia 1980-kh – pochatku 2000-kh rr. u memuarakh dzherelakh avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.06 «Istoriografii, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorychni dystsypliny». K., 2017, 17 s.
8. Lernatovych V. B. 1997. '«Pravyi» radykalizm i natsionalna ideia (na materialakh ukrainskoi i rosiiskoi pravoradykalnoi presy 1989–1996 rokiv), dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.03, 182 s.
9. Lykhachev V. 2014. '«Pravyi sektor» y druhye: natsyonal-radykaly y ukraynskiy polytycheskyy kryzys kontsa 2013 – nachala 2014 hoda, Forum noveishei vostochnoevropaiskoi ystoryy y kultury. T. 11, № 2(22), S. 75–116.
10. Lykhachev V. 2016. 'Pravye radykaly po obe storony rossiysko-ukraynskoho konflykta, Russie Nei Visions, №95, 34 s.
11. Betz H.-G. 1994. 'Radical right-wing populism in Western Europe, New York: St Martins Press, 200 p.
12. Carter E. 2005. 'The extreme right in Western Europe: success or failure?', Manchester: Manchester University Press and New York: Palgrave, 271 p.
13. Kitschelt H. 1995. 'The radical right in Western Europe: a comparative analysis, Ann Arbor: University of Michigan Press, 332 p.
14. Shekhovtsov A. 2013. 'Provoking the Euro-aidan. URL: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/anton-shekhovtsov/provoking-euromaidan>.